

УДК 330.1:37.015,6

DOI: 10.32342/2074-5354-2022-1-56-1

С.Б. ХОЛОД,

доктор економічних наук, доцент, ректор
Університету імені Альфреда Нобеля (м. Дніпро)

ВПЛИВ ЕКОНОМІЧНОЇ СИТУАЦІЇ НА ВИБІР МОДЕЛІ ПРОФЕСІЙНОГО НАВЧАННЯ

У статті сформовано бачення щодо впливу економічної ситуації на вибір закладом вищої освіти відповідної моделі професійного навчання.

Досліджено рівень попиту на послуги сфери освіти відповідно до зміни їх споживачів, платоспроможного попиту на ринку праці, специфіки діяльності за світової пандемії COVID-19, що призвела до появи змішаного навчання.

Виділено поліаспектність розвитку. Дослідження стану вітчизняної освіти протягом останніх п'яти навчальних років підтвердили її стрибкоподібний характер розвитку через вплив демографічних, економічних, політичних чинників та зростання обсягів реалізованих послуг.

Виокремлено сучасні тенденції сфери освіти та її нові тренди: цифровізація, пріоритизація, мікронавчання, візуалізація, гуманітаризація, імерсивне навчання, додаткова освітня онлайн-професія, едьютейнмент, баланс і благополуччя, проактивність.

Невід'ємною частиною освітнього процесу став онлайн формат, що є підґрунтям появи змішаного (гібридного) навчання. Здобувачі вищої освіти стають активними учасниками процесу навчання.

Зміна педагогічних технологій, які адаптуються до викликів змішаного навчання, вплинула на застосування цифрових інструментів та зміщення акценту на активно діючу позицію здобувачів вищої освіти.

Зародження нової моделі освіти як сукупності форматів навчання, педагогічних підходів, інструментів їх реалізації викликає потребу перебудови освітнього процесу. У цьому сенсі важливим є забезпечення індивідуальної освітньої траєкторії, що викликає необхідність пропозиції такої траєкторії та внутрішнього сприйняття її вибору.

Розглянуто етапи підготовки різних форм занять для проведення онлайн занять. Наведено детальний алгоритм підготовки навчально-методичних матеріалів на платформі Google Classroom; обрання системи оповіщення здобувачів; формування інформації про організаційний зміст дисципліни та інших допоміжних складових.

Проаналізовано специфіку підготовки і проведення онлайн лекції з виділенням елементів, які вирізняють її від офлайн формату. Наведено правила підготовки до практичного заняття як складного процесу. Розглянуто особливості підготовки до модульних контрольних робіт, консультацій та онлайн екзамену.

Встановлено, що будь-яка модель навчання пов'язана з витратами на її реалізацію, що викликає необхідність зміни структури цих витрат для кожного суб'єкта господарювання під впливом економічних й політичних чинників на та збільшення частки витрат на технічне забезпечення організації дистанційного навчання.

Ключові слова: модель навчання, економічна ситуація, розвиток сфери освіти, чинники впливу, онлайн навчання, змішане навчання, витрати.

Постановка проблеми. Пандемія, бурхливе політичне життя, що впливає на економічну ситуацію та стає суттєвою проблемою кореспондування вимог ринку праці до працюючих у різних сферах економічної діяльності та рівня набуття компетентностей в процесі навчання фахівцями, які на цей ринок приходять. Виходячи з цього та важливості професійної освіти для кожного громадянина, державою проводиться модернізація освітнього процесу та реформування сфери освіти з залученням педагогічних та інформаційних технологій, що, як правило, слугує підґрунтям для швидкого пристосування до вимог часу.

Освітні реформи, які відбуваються в Україні безупинно, викликають потребу не тільки змінювати програму навчання, а й, передусім, застосування таких моделей навчання, які б забезпечили професійну підготовку майбутніх фахівців. Додавання до проблем підготовки здобувачів вищої освіти щодо їх підготовки до практичної діяльності різних форматів навчання у зв'язку з пандемією COVID-19 призвело до зміни змісту, наповнення програм навчальних дисциплін та педагогічних підходів до професійної підготовки майбутніх фахівців в умовах змішаного навчання, що викликає необхідність постійного вдосконалення послуг в освітній сфері.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання тенденцій у підготовці, застосуванні педагогічних підходів до професійної підготовки майбутніх фахівців в умовах традиційного і змішаного форматів навчання досліджувалися у працях таких вчених і практиків, як: О. Бойчук, Ю. Горбова, Т. Жибер, Д. Ільницький, І. Кулага, С. Махновський, В. Павлова, А. Ткачов, А. Фандеєва та ін.

Однак специфіка підготовки майбутніх фахівців, що полягає у посиленому практичному навчанні з метою забезпечення можливості їх успішної роботи в національному господарстві, потребує додаткового дослідження педагогічних підходів, що дозволяють досягати цілей професійного формування випускників закладів вищої освіти.

Метою статті є обґрунтування вибору моделі навчання майбутніх фахівців за впливу економічної ситуації на зазначений процес.

Виклад основного матеріалу дослідження. Розвиток ринкових відносин в Україні призвів до суттєвих змін у всіх сферах життя населення та національної економіки. Сфера освіти не стала виключенням, яка, незважаючи на стійкий попит на послуги у ній, перебуває у стані постійної модернізації. Одним з основних чинників модернізації є зміна споживачів освітнянських послуг (окрім держави до їх переліку долучається значна частина комерційних підприємств, міжнародних компаній та корпорацій). Ці споживачі здатні забезпечити платоспроможний попит на ринку праці, тим самим впливаючи на орієнтацію професійної підготовки здобувачів вищої освіти в закладах вищої освіти. Крім того, на розвиток сфери освіти вплинула світова пандемія COVID-19, яка стрімко привела до змішаного навчання.

Нова реальність призвела до появи нових принципів в організації освіти, зокрема діяльність на випередження загроз, які пов'язані з викликами сучасності, а отже, виникає необхідність в поліаспектності розвитку. Дослідження стану вітчизняної освіти протягом останніх п'яти навчальних років підтверджують її стрибкоподібний характер розвитку через вплив демографічних, економічних, політичних чинників (табл. 1).

Ще одним не менш важливим показником розвитку освіти є обсяг реалізованих послуг підприємствами сфери освіти, а їх аналіз показує, що освітні послуги користуються попитом і їх обсяг щорічно зростає. Дослідження структури освітніх послуг за видами економічної діяльності підтверджує тенденцію до домінування послуг вищої освіти у загальному обсязі послуг. Динаміка кількості суб'єктів господарювання у сфері освіти у 2016–2021 рр. показує коливання їх кількості, але достатню для надання освітніх послуг. При цьому їх частка у загальній кількості практично не змінюється.

Основні характеристики сфери освіти у 2016–2021 рр. [4]

Показники	2016/17	2017/18	2018/19	2019/20	2020/21	Зміна показників до попереднього року	2016/17	2017/18	2018/19	2019/20	2020/21
	Кількість закладів, од.	657	661	652	619		515	Кількість закладів до відповідного періоду попереднього року, %	99,7	100,6	98,6
Кількість приватних та корпоративних закладів, од.	130	128	123	115	120	Кількість приватних та корпоративних закладів до відповідного періоду попереднього року, %	97,0	98,5	96,1	93,5	104,3
Кількість студентів – усього, осіб	1586754	1538565	1522250	1439706	1141889	Кількість студентів до відповідного періоду попереднього року, %	98,8	97,0	98,9	94,6	79,3
Кількість осіб, прийнятих на навчання	313856	323577	310326	297142	277057	Кількість осіб, прийнятих на навчання до відповідного періоду попереднього року, %	97,1	103,1	95,9	95,8	93,2
Кількість осіб, випущених із ЗВО – усього	386668	421131	412914	383865	385700	Кількість осіб, випущених із ЗВО до відповідного періоду попереднього року, %	86,4	108,9	98,0	93,0	100,5
Кількість студентів у розрахунку на 10000 населення	373	363	361	343	276	Кількість студентів у розрахунку на 10000 населення до відповідного періоду попереднього року, %	99,2	97,3	99,4	95,0	80,5

Вищенаведене підтверджує, що за кількісними показниками обсяг послуг у сфері освіти збільшується, іншими словами, у суспільстві попит на цей вид послуги не змінюється.

Якщо економічний аспект відображає кількісні параметри послуг сфери, то соціальний аспект, перш за все, констатує якісні характеристики, що проявляються через рівень знань здобувачів вищої освіти, тому організація і результативність освітнього процесу є проблемою, що підлягає нагальному вирішенню в частині постійного удосконалення системи підготовки майбутніх фахівців [5].

З урахуванням впливу економічної ситуації, запитів ринку праці та трендів, що виділяють дослідники сучасних тенденцій сфери освіти [3; 10; 11], нами встановлено такі тренди: цифровізація, пріоритизація, мікронавчання, візуалізація, гуманітаризація, імерсивне навчання, додаткова освітня онлайн-професія, едьютейнмент, баланс і благополуччя, проактивність.

Погоджуючись з думками дослідників та на підставі тенденцій щодо стрибкоподібного характеру розвитку освіти

й зростання обсягу реалізованих послуг освіти населенню, є сенс виділити тренди, які виникли у зв'язку з появою онлайн формату навчання, що став невід'ємною частиною освітнього процесу [1; 2; 9].

На відміну від традиційного навчання, на сучасному етапі здобувачі вищої освіти стають активними учасниками процесу навчання за онлайн форматом. Крім того, вони ще й активно впливають на нього. Незадовільні оцінки не стимулюють до навчання, потрібні інші інструменти впливу і заохочення. Це ж можна перенести і на офлайн навчання.

Наступним трендом є зміна педагогічних технологій, які адаптуються до викликів змішаного навчання. Акцент на цифрові інструменти не дозволяє отримувати суттєвий ефект, більш продуктивним стає нова позиція здобувачів вищої освіти, а саме: не пасивно сприймаючої, а активно діючої позиції.

Зникнення тільки офлайн формату призвело до структурування освітнього процесу, а вимоги стали однаковими як до навчання в закладах вищої освіти, так і skillbox. Викладачі для залучення уваги здобувачів вищої освіти та їх активізації в

освітньому процесі стають сценаристами й постановниками занять. В процесі підготовки до занять враховується як зміст і наповнення заняття, так і особистісна міміка, жестикуляція, мова.

Таким чином, синергія офлайн та онлайн навчання викликає пошук педагогічних підходів до організації освітнього процесу професійної підготовки майбутніх фахівців та застосування відповідних змішаному навчанню інструментів.

Спрямування суспільства на розвиток цифрової економіки призводить до посиленого використання інформаційних технологій та інтернет-технологій у сфері освіти як первинної ланки підготовки майбутніх фахівців.

Цифровізація викликала новий рівень навчання – змішане або інтегроване, а також змусила для досягнення головної мети навчання застосовувати нові педагогічні підходи (рис. 1).

Можемо стверджувати, що сьогодні зароджується нова модель освіти, яка є сукупністю форматів навчання, педагогічних підходів, інструментів їх реалізації, що викликає багато проблем та потребує від закладу вищої освіти й науково-педагогічних працівників значних зусиль щодо перебудови освітнього процесу.

Однією з вічних проблем є відсутність уніфікованих категорій, що характеризують освітні послуги. Пошуки в джерелах Інтернету підходів щодо розуміння змішаного навчання показали, що це, в основному – система підходів до організації навчання, яка суміщає самостійне навчання і керівництво викладача [7]. Його відмітною рисою є визначення здобувачем вищої освіти траєкторії, часу, місця і строків навчання з консультуванням викладача. За іншими поглядами, змішане навчання розглядається як HyFlex, тобто, гібридне, що означає мобільність фізичного відвідування ЗВО та онлайн навчання, а також швидкої зміни їх за зміни ситуації [6].

Отже, ще однією проблемою є забезпечення індивідуальної освітньої траєкторії, бо вона пов'язана як з наявністю цифрових платформ, так і перевихованням суб'єктів освітнього процесу: одних змушує пропонувати вибір траєкторії, інших – її обирати. І якщо перше спільними зусиллями можна вирішити в короткостроковій перспективі, то друге – вимагає і внутрішнього сприйняття і зовнішнього впливу в масштабах держави. І зрідка це досягається суто на законодавчому рівні чи адміністративними методами.

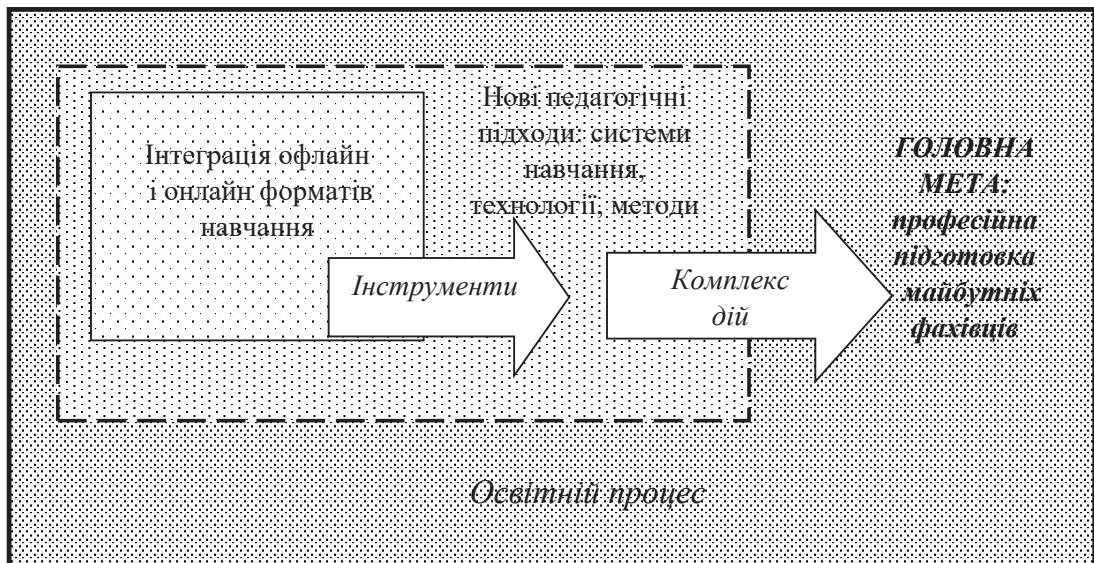

Рис. 1. Загальна схема освітнього процесу за цифровізації навчання

Але в будь-якому випадку реалізація такого навчання потребує перебудови мислення й підготовки онлайн контенту такого змісту, що приносить продуктивний результат в плані формування компетентностей здобувачів і отримання бажаних результатів навчання. Іншими словами, слід забезпечити визначені етапи підготовки різних форм занять для проведення онлайн занять.

Як показує досвід Університету імені Альфреда Нобеля, науково-педагогічні працівники мають: на платформі Google Classroom відкрити курс, своєчасно повідомити здобувачам вищої освіти код доступу до нього і прослідкувати, щоб вони зареєструвалися як користувачі. Це важливо, оскільки всі навчально-методичні матеріали та індивідуальні завдання будуть розміщені в Google-класі. Бажано створити групу в Viber. І тоді з декількох джерел здобувачі можуть мати інформацію про заплановане заняття: з розкладу на сайті університету (але часто, оскільки змішане навчання не передбачає можливість оперативного переходу розкладу з одного формату на інший, там вказуються аудиторії, а не ідентифікатор конференції викладача); з оголошення викладача в полі оголошень Google Classroom (за умови, що всі здобувачі зареєстровані на курс); з повідомлення про заняття в Viber. Також в Zoom можна запланувати відеоконференцію й запросити здобувачів на заняття.

Попри переваги використання Google-класу слід відзначити певні недоліки, особливо це стосується системи оповіщення здобувачів, яка досить громіздка і потребує витрат часу на підготовку суто технічної частини забезпечення заняття за умови відсутності технічних проблем зв'язку, якості Інтернету, інших форс-мажорних обставин.

Інша складова підготовки онлайн заняття пов'язана з тим, що воно повинно містити не тільки основне наповнення за темою, а й багато інформативного матеріалу про організаційний зміст дисципліни, контрольні точки, консультації, ступінь виконання контрольних завдань і де про це розміщені відомості, домашнє завдання.

Найменше витрат часу і докладання зусиль потребує підготовка і проведення онлайн лекції. У процесі підготовки до лекції слід враховувати, що тема заняття та його зміст повинні відповідати майбутній професії фахівця, а наповнення – не гіпотетичні приклади, придумані для навчання, а взяті безпосередньо з практики діяльності. Такий підхід базується на аксіомі, що майбутні фахівці повинні бути здатними вирішувати реальні ситуації із сфери відповідної діяльності.

На відміну від офлайн лекції в презентації враховуються ті елементи, які неможливо проговорити слухачам словесно, бо викладач не бачить їх реакції. Тому слід обов'язково привчити здобувачів вищої освіти, що на початку лекції вказується вся інформація про викладача, його контакти, день і час консультації, далі організаційна характеристика курсу (кількість загальних годин, аудиторних годин з розподілом на лекції і практичні, контрольні точки із зазначенням термінів їх виконання, індивідуальні завдання із зазначенням, де можна знайти детальне описання його виконання тощо). Враховуючи той факт, що через технічні причини здобувачі можуть приєднуватися і від'єднуватися протягом Zoom-конференції, виникає потреба про вихідні дані викладача згадувати на багатьох слайдах презентації.

Для того, щоб здобувачі уявляли себе під час лекції майбутніми фахівцями, здатними вирішувати професійні проблеми, слід: вводити відеоповідомлення про події, близькі за змістом до теми, що розглядається; запрошувати фахівців-практиків, які поділяться досвідом з питань, що розглядаються на лекції; застосувати так званих подкасти, тобто аудіопрोगрами з відповідним темі текстом, які можна слухати онлайн; комбінувати навчальний матеріал з аудіовізуальними презентаціями та інтерв'ю з експертами з питання, що вивчається.

При цьому можна використати підхід – здобувачам пропонується кейс, за умовами вирішення якого вони знаходять інформацію самостійно. Завдання можуть різними: із заданими форматами або від-

критими відповідями, індивідуальними або командними, в загальній конференції або з поділом на зали.

Важливо зробити подання лекції різноманітним, щоб привернути інтерес слухачів і максимально залучити їх до роботи і співпраці.

Підготовка до практичного заняття є достатньо складним процесом, оскільки проводиться за іншими правилами, як порівняно з лекціями, так і офлайн практичними заняттями. Слід враховувати, що практичні роботи відрізняються між собою як за змістом завдань, так і за форматом їх виконання.

Зокрема у разі, якщо практичне заняття передбачає розв'язання ситуацій, то потрібно: створити інструкційну карту зі змістом завдань та методичними рекомендаціями щодо їх вирішення; розмістити цю інструкційну карту в Google Classroom для попереднього ознайомлення здобувачів зі змістом завдань і мати можливість підготовки до виконання завдань самостійно; підготувати презентацію практичного заняття, яка враховує як сумісну роботу з викладачем щодо розв'язання ситуації, так і самостійне вирішення, але з обов'язковою умовою подальшої перевірки результатів, а тому потрібно передбачати наявність відповідей на запропоновані задачі.

Інша справа, якщо практичне заняття пов'язане з пошуком відповідей в рамках запропонованого алгоритму, наприклад, організація рекламної акції для пропагування бізнес ідеї.

Тоді, попередньо в Google Classroom розміщується такий алгоритм і здобувачі займаються пошуком інформації за алгоритмом самостійно або в малих групах.

У разі, якщо практичне заняття передбачає, наприклад, захист підготовленого самостійно в позаурочний час матеріалу, то попередньо подаються рекомендації щодо ходу і орієнтовного змісту презентації такого захисту. Для такого виду занять ефективними будуть премії кращим презентаціям, для чого можна використати оцінювання роботи однокурсниками.

Звичайно, як елемент практичного заняття є оцінювання його результатів. За онлайн заняття було виявлено, що найбільш ефективним є оцінювання пройденного матеріалу за підсумками виконання так званих контрольних точок у вигляді модульних контрольних робіт, де передбачено оцінку циклу тем.

Підготовка до модульних контрольних робіт відрізняється від інших видів навчальних занять тим, що займає більше часу порівняно, наприклад з практичними заняттями, оскільки: слід підготувати завдання до модульних робіт, передбачити формат виконання, наприклад, через тестову базу шляхом отримання випадковим чином отриманих тестових завдань або через Google Classroom – індивідуальних для кожного здобувача завдань; підготувати інструкцію щодо змісту завдань і рекомендації для підготовки до модульної роботи та розмістити їх в Google Classroom; обов'язково слід подати джерела підготовки здобувачам для підготовки до модульної роботи, щоб мати гарантію, що така підготовка буде здійснена.

Критерії оцінювання подаються в робочій програмі та силабусі навчальної дисципліни, але буде прийнятним, якщо в інструкції їх повторити.

Ще одним видом навчальних занять є консультації. Проблеми їх проведення полягають в тому, що попередньо потрібно задавати тему консультації і підготувати матеріал саме з цієї теми. У протилежному випадку можуть «зайти» здобувачі з різними потребами, і тоді консультація стане неефективною.

Підготовка до онлайн екзамену має певні особливості, пов'язані з необхідністю виконувати вимоги, передбачені Положенням про освітній процес в закладі вищої освіти та специфікою конкретної навчальної дисципліни.

Важливим для підготовки онлайн занять є їх постійне удосконалення і, перш за все, перехід до індивідуальної освітньої траєкторії на базі використання цифрових та педагогічних технологій з орієнтацією на професійну підготовку здобувачів з урахуванням економічної ситуації та вимог мінливого ринку праці.

Однак зрозуміло, що будь-яка модель навчання пов'язана з витратами на її реалізацію. Інформація про фінансування освіти в Україні [8] свідчить, що видатки на освіту у валовому внутрішньому продукті становлять в межах 6%. В останні два роки, коли різні сфери діяльності, у тому числі і освіти, розвивалися під впливом змін економічних чинників, в абсолютному вираженні загальний обсяг видатків державного бюджету (із трансфертами) на освіту щорічно зростає. Зокрема на 2022 р. заплановано на 16,7 млрд грн порівняно з 2021 р., а в 2021 р. – на 26,6 млрд грн більше, ніж у 2020 р. [4]. Але структура цих витрат для кожного суб'єкта господарювання певним чином змінюється під впливом економічних й політичних чинників, що призводить до збільшення частки витрат на технічне забезпечення організації дистанційного навчання. Підлягає оновленню технопарк закладу вищої освіти (сучасний набір для відеоконференції, налаштування і підтримка), перегляд програмного забезпечення цифрових систем навчання, виникає необхідність у формуванні онлайн навчального контенту, підготовці науково-педагогічних працівників до змішаного навчання.

Тож, вибір моделей навчання майбутніх фахівців тісно пов'язаний з економічними й соціальними аспектами діяльності сучасного закладу вищої освіти.

Висновки. Таким чином, нові економічні чинники, що впливають на розвиток сфери освіти в умовах онлайн формату і змішаного навчання, викликали появу нових трендів. Серед них слід виділити: стрибкоподібний характер розвитку осві-

ти та зростання обсягу реалізованих послуг освіти населенню; здобувачі вищої освіти стають активними учасниками процесу навчання за онлайн форматом; поява педагогічних технологій, властивих змішаному навчанню; перенесення фокусу з поведінкових здібностей на когнітивні характеристики здобувачів вищої освіти; нове структурування освітнього процесу у зв'язку зі змішаним навчанням і однакові вимоги до кожного формату.

Синергія офлайн та онлайн навчання викликала потребу в пошуку таких педагогічних підходів до організації освітнього процесу, які б забезпечили професійну підготовку фахівців з практичною орієнтацією на майбутню діяльність. Це пов'язано з необхідністю модернізації діяльності викладача через набуття активних навичок роботи в онлайн форматі та змішаному навчанні й вироблення власного педагогічного підходу до викладання.

Особливості застосування інформаційних технологій та інтернет-технологій в умовах цифровізації освітнього простору для формування компетентностей майбутніх фахівців призвели до появи нового рівня навчання – змішаного (інтегрованого), яке потребує від закладів вищої освіти й науково-педагогічних працівників значних зусиль щодо перебудови освітнього процесу.

Напрямами подальших досліджень має стати розробка та апробація системи педагогічної роботи з формування професійної компетентності майбутніх фахівців за різних форматів навчання та економічної доцільності такої системи у вищому навчальному закладі.

Список використаної літератури

1. Бойчук О. Актуальні проблеми онлайн-навчання в Україні. Цифрова платформа: інформаційні технології в соціокультурній сфері. 2021. №4(1). С. 31-41.
2. Кулага І., Горбова Ю., Жибер Т., Ільницький Д. Освіта в умовах цифрової трансформації: зміст vs форма. URL: <https://rating.zone/osvita-v-umovakh-tsyfrovoyi-transformatsii-zmist-vs-forma/>
3. Нові тенденції і прогнози розвитку освітніх технологій у світі на наступні п'ять років. URL: <http://aphd.ua/novi-tendentsi-i-prohnozy-rozvytku-osvitnikh-tekhnologii-u-sviti-na-nastupni-piat-rokiv/>

4. Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>
5. Павлова В., Оверко Ю. Соціальні й педагогічні аспекти підготовки сучасних підприємців. SCIENCE AND STUDY 2021: Матеріали III Міжнародного форуму науковців та дослідників. 1 жовтня 2021 року. Асоціація сприяння глобалізації освіти та науки «СПЕЙСТАЙМ», Київ. С. 165-167.
6. Сучасні педагогічні знахідки в умовах онлайн навчання. URL: [https://naurok.com.ua/opis-pedagogichno-diyalnosti-suchasni-pedagogichni-znahidki -v-umovah-onlayn-navchannya-proektna-diyalnist-uchniv-pid-chas-distanciynogo-navchannya-238574.html](https://naurok.com.ua/opis-pedagogichno-diyalnosti-suchasni-pedagogichni-znahidki-v-umovah-onlayn-navchannya-proektna-diyalnist-uchniv-pid-chas-distanciynogo-navchannya-238574.html)
7. Ткачов А.С., Махновський С.С. Моделі змішаного навчання та підходи до їх відбору в освітньому процесі вищої школи. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Педагогічні науки*. 2022. №8(346) Ч.2. С. 321–332.
8. Фінансування освіти в Україні. URL: https://science.iea.gov.ua/wp-content/uploads/2020/12/66_81_Finansuv_osvity.pdf
9. Фандєєва А.Є. Змішане навчання як технологія змін і трансформації. URL: https://www.narodnaosvita.kiev.ua/?page_id=4544
10. 10 освітніх трендів на 2021-2022 навчальний рік. URL: [https:// bogovskyatska.com/2021/08/16/10](https://bogovskyatska.com/2021/08/16/10)
11. 11 освітніх трендів 2021 року. URL: <https://naurok.com.ua/post/11-osvitnih-trendiv-2021-roku>